

ORKESTR DIRIJYORI VA SOZANDALARNING IJODIY FAOLIYAT MOTIVLARI

Xudayberdiyeva Mushtariy

**Andijon viloyati Qo'rg'ontepa shahar 4-son Bolalar
musiq va san'at maktabi Dutor va Orkestr o'qituvchisi**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7104450>

Har bir jarayon ma'lum bir faoliyat natijasida amalga oshiriladi. Quyidagi sahifalarda aytilgan fikr va mulohazalarimiz bunga isbot tariqasida misol bo'la oladi. Faoliyat-anglangan maqsad bilan boshqariladigan ichki (psixik) va tashqi (jismoniy) harakatlar yig'indisiga aytiladi. Adabiyotlarda faollik va harakat tushunchalari o'zaro bir-biriga bog'liq bo'lgani bilan ular o'rtasidagi ayrim farqli belgilar kuzatiladi. Faoliyatning mazmuni to'la-to'kis uni yuzaga keltirgan tabiiy-biologik va ma'naviy ehtiyojlar bilan shartlashmaganligi tufayli uning psixologik mexanizmi ham o'zgacha negizda qurilishi mumkin. Shuningdek, faoliyat muvaffaqiyatini ta'minlash uchun psixik narsa va hodisalarning xususiyat, obyektiv xossalarni aks ettirishi, qo'yilgan maqsadga erishish yo'l-yo'riqlarini aniqlab berish lozim hamda shaxsning hulq-atvorini maqsadga qaratilgan harakatlarni ro'yobga chiqarish, yuzaga kelgan ehtiyojlarni va yordamga muhtojligi, faollikning imkonini beradigan boshqarishni uddalash lozim. Shuning uchun faoliyatni bilish jarayonlarisiz, irodaviy zo'r berishsiz amalga oshirish juda mushkul. Aynan mana shu omillar o'zaro uzviy aloqaga kirgandagina yaratuvchanlik xususiyatini kasb etadi. Odamni ishlashga majbur qiluvchi motiv uning ovqatlanish ehtiyoji bo'lishi mumkin. Ammo shaxs dastgohni ochlik ehtiyojini qondirish uchun boshqarmaydi. Inson faoliyatining mazmuni jamiyat talab qiladigan biror bir mahsulotni tayyorlash maqsadi bilan belgilanadi. Faollik manbai bo'lgan faoliyat yaxshi anglab olingan maqsad bilan belgilanadi. Faoliyat faollikni anglab olingan maqsad bilan boshqaradi. Faoliyatni anglash qanday darajada bo'lmasin maqsadni anglash hamma vaqt ham zaruriy belgi sifatida qolaveradi. Har qanday sharoitda ham barcha harakatlar ham ichki-psixologik, ham tashqi muvofiqlik nuqtai nazaridan ong tomonidan boshqarilib boriladi. Har qanday faoliyat tarkibida ham aqliy, ham jismoniy - motor harakatlar mujassam bo'ladi. Masalan, fikrlayotgan biror bir shaxsni kuzatsak, undagi yetakchi faoliyat aqliy bo'lgani bilan uning peshonalari, ko'zlari, hattoki, tana va qo'l harakatlari juda muhim va jiddiy fikr xususida bir to'xtamga kelolmayotganidan, yoki yangi fikrni topib, undan mamnuniyat his qilayotganligidan darak beradi. Bir qarashda tashqi elementar ishni amalga oshirayotgan - misol uchun, uzum ko'chatini ortiqcha barglardan halos etayotgan bog'bon harakatlari ham aqliy komponentlardan holi emas, u qaysi bargning va nima uchun ortiqcha ekanligidan anglab bilib turib olib tashlaydi.

Aqliy harakatlar shaxsning ongli tarzda, ichki psixologik mexanizmlar vositasida amalga oshiradigan turli-tuman harakatlaridir.

Eksperimental tarzda shu narsa isbot qilinganki, bunday harakatlar doimo motor harakatlarni ham o'z ichiga oladi. Bunday harakatlar quyidagi ko'rinishlarda bulishi mumkin:

Pertseptiv - ya'ni bular shunday harakatlarki, ularning oqibatida atrofdagi predmetlar va hodisalar to'g'risida yaxlit obraz shakllanadi;

Mnemik - narsa va xodisalarning mohiyati va mazmuniga aloqador materialning eslab qolinishi, esga tushirilishi hamda esda saqlab turilishi bilan bog'lik murakkab faoliyat turi;

Fikrlash - aql, fahm - farosat vositasida turli xil muammolar, masalalar va jumboqlarni yechishga qaratilgan faoliyat;

Imajitiv - «image»-obraz so'zidan olingan. Unda ijodiy jarayonlarda hayol va fantaziya vositasida hozir bevosita ongda berilmagan narsalarning xususiyatlarini anglash va hayolda tiklashni taqozo etadi.

Yuqorida ta'kidlaganimizdek, har qanday faoliyat ham tashqi harakatlar asosida shakllanadi va motor komponentlardan iborat bo'lishi mumkin. Agar tashqi faoliyat asosida psixik jarayonlar sodir bo'lsa, bunday jarayon psixologiyada interiorizatsiya deb ataladi, aksincha, aqlda shakllangan g'oyalarni bevosita tashqi harakatlarda yoki tashqi faoliyatga ko'chirilishi eksteriorizatsiya deb yuritiladi.

Shaxsning jamiyatdagi ijtimoiy hulqi va o'zini qanday tutishi, egallagan mavqei sababsiz ham o'z-o'zidan ro'y bermaydi. Faoliyatning amalga oshishi va shaxs hulq-atvorini tushuntirish uchun psixologiyada «motiv» va «motivatsiya» tushunchalari ishlatiladi.

Motiv tushunchasi keng ma'no va mazmunga ega. Motiv - inson xulq-atvori, uning bog'lanishi, yo'nalishi va faolligini tushuntirib beruvchi psixologik sabablar majmuini bildiradi. Musiqiy jarayonda bu tushuncha u yoki bu shaxs xulqini va faolligini tushuntirib berish kerak bo'lganda ishlatiladi, ya'ni: «nega?», «nima uchun?», «nima maqsadda?» degan savollarga javob qidirish-motivatsiyani qidirish demakdir. Shaxsning jamiyatda odamlar orasidagi xulqi va o'zini tutishi sabablarini o'rganish tarbiyaviy ahamiyatga ega. Masalan hatti-harakat egasining sub'ektiv psixologik xususiyatlari nazarda tutiladi (motivlar, ehtiyojlar, maqsadlar, mo'ljallar, istaklar, qiziqishlar va hakovolar); yana bir muhim sabab - faoliyatning tashqi shart-sharoitlari va holatlari ya'ni, bular ayni konkret holatlarni kelib chiqishiga sabab bo'ladigan tashqi stimullardir.

Shaxs xulq-atvorini ichkaridan, ichki psixologik sabablar tufayli boshqarish odatda shaxsiy dispozitsiyalar ham deb ataladi. Ular shaxs tomonidan anglanishi

yoki anglanmasligi ham mumkin. Ya'ni, ba'zan shunday bo'ladiki, shaxs o'zi amalga oshirgan ishi yoki o'zidagi o'zgarishlarga nisbatan shakllangan munosabatning haqiqiy sababini o'zi tushunib yetmaydi, «Nega?» degan savolga «O'zim ham bilmay qoldim, bilmayman», deb javob beradi. Bu anglanmagan dispozitsiyalar yoki ustanovkalar deb ataladi. Agar shaxs biror bir ishga qattiq qiziqsa, uning barcha sir-asrorlarini egallash uchun astoydil harakat qilsa, bunda vaziyat boshqacharoq bo'ladi, ya'ni, dispozitsiya anglangan, ongli hisoblanadi.

Shu nuqtai nazardan motiv – konkret tushuncha bo'lib, u shaxsdagi u yoki bu xulq - atvorga nisbatan turgan moyillik, hozirlikni tushuntirib beruvchi sababni nazarda tutadi. Mashhur nemis olimi Ko'rt Levin motivlar muammosi, ayniqsa, shaxsdagi ijtimoiy xulq motivlari borasida katta keng qamrovli tadqiqotlar olib borib, shu narsani aniqlaganki, har bir odam o'ziga xos tarzda u yoki bu vaziyatni idrok qilish va baholashga moyil bo'ladi.

Orkestr ijrochiligida faoliyat motivlari motiv (sabab) psixologik tushuncha bo'lib, inson ichki sifatlarining aniq bir faoliyat turiga nisbatan uyg'onishi, moyilligidir. Motivlar har xil bo'ladi. U insonlarning xohishlari, nimalarga qodirligi, intilishi, jumladan, bizning vaziyatda orkestrda ijro faoliyati bilan shug'ullanishga qiziqishlari asosida reallashadi. Orkestr ijrochiligi faoliyati motivlari bo'lajak orkestr dirijyori va sozandalarning ijodiy samaradorligi rivojlanishi hamda ularning ma'naviy kamolotida o'ta muhim ahamiyatga ega.

Musiqqa ijrochiligida shaxsning ichki va tashqi harakatlari bo'lib, ular inson ichki hissiyotlari, kechinmalari bilan ifodalanadi. Ijodiy motivatsiya qanchalik kuchli bo'lsa, ichki tashqi kechinmalar yanada yaqqol ko'zga tashlanadi. Hissiyotlar jumbushga kelib, eng yuqori cho'qqiga yetganda musiqiy asarning naqadar kuchli ta'sirini ko'rishimiz mumkin. Bunday ta'sirlar musiqqa ijrochisi motivatsion qiziqish, yo'nalish va ko'rsatmalar to'g'ri berilganda paydo bo'ladi. Aynan mukammal ijro namunalari mana shu vaziyatlarda yaratiladi. Inson sezgilari tashqi muhit orqali sintez qilinadi, uning natijasida tafakkuri kengayib boradi. Shu o'rinda motivatsion ta'sir o'z samarasini ko'rsatadi. Ijodiy faoliyatda motivning kompleks va hartomonloma samarali bo'lishini ta'minlash jamoa rahbarining oldidagi ulkan vazifa hisoblanadi. Avvalo ijrochilarni zeriktirib qo'ymaslik, shu o'rinda ularga ortiqcha bosim ham o'tkazmaslik talab etiladi. Repititsiya jarayonida asarni go'zal tarzda talqin qilib berish, tushuntirish, turli xil pedagogik va metodik uslublardan mohirlik bilan foydalanish yuksak ijod namunasi yaratilishiga zamin bo'ladi.

Ba'zi hollarda jamoa rahbarining o'ziga ham motivatsiya zarur bo'lib qoladi. Chunki inson tabiati o'zgaruvchan. Mana shunday holatlarda dirijyor albatta o'z jamoasidan kuch oladi, ularning ijro salohiyatidan motivatsiya oladi. Jamoaviy

ijroda kim bo'lishidan qat'iy nazar barchasi ijod ahillaridir. Ular hamisha bir-birlarini to'ldiradi va shu bilan o'z maqsadlariga tez, maqsadli yetib boradilar. U yerda inson nafaqat musiqiy bilim, balki bizni o'rab turgan ijtimoiy hayotimizdagi duch keladigan holatlardan manfaatli yechim topishimizga yordam beradi.

Pedagogika musiqa ta'limi tizimida talabalarni musiqa cholg'ularida ijrochilik mahoratini rivojlantirishda samarali ishlar olib borilmoqda. Ammo, hozirgi paytga kelib bo'lajak musiqa mutaxassislarini musiqa cholg'ularini takomillashtirish metodikasida sinovdan o'tgan original hamda samarador pedagogik mahorat kamligi kuzatilmoqda.

Orkestrda ijro etish ta'lim metodikasining texnologik sohalarini o'z ichiga oladi. Eng muhim mezon ko'p ovoqli jamoaviy ijro yaratish, ta'lim va tarbiyaviy yutuqlarda pedagogik, psixologik, falsafiy hamda didaktik asosni o'z ichiga oluvchi ma'lum ilmiy tizimga asoslanuvchi tizimga tayanadigan jamoaviy ijrochilikni shakillanishini ta'minlochi konseptuallik hisoblanadi.

Orkestrda ijro etish yangi yo'nalish bo'lishi qaramay, barchaga birdek ma'qul bo'ladigan yo'nalish. Jamoaviy ijroni o'rganish jarayonida bir vaqtning o'zida ularning cholg'u malakalari va eshitish qobiliyatlari va yana bir qancha hususiyatlari o'sib, shakillanib boradi. Har bir malaka bir-biri bilan bevosita bog'liq. Talabalar bilan orkestrda ijroni yo'lga qo'yar ekanmiz, albatta, dirijyor o'z salohiyati orqali bilimni ular ongiga yetkazish uchun shunday qulay vaziyat yuzaga keladiki, bunda rahbar ular bilan ishlash jarayonida vaqtni zo'ra ketkazmaslik, to'g'ri yo'nalish bergan holda ularning ijodkorlik qobiliyatlarini ruhlantirib shakillantirishga erishishi maqsadga muvofiq bo'ladi. Shuningdek, jamoaviy ijro bo'lajak dirijyor va ijrochilardan nafaqat o'z yo'nalishlari, balki ta'lim-tarbiya maqsadlariga to'g'ri keladigan, o'z mutaxassisliklarida kasbiy kamol topishiga xizmat qiladigan ma'naviy axloqiy yetuk kadrlar yetishib chiqishiga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, orkestrda dirijyor va ijrochi sozandandalarning faoliyat motivlarini mustahkamlash va rivojlantirishda allaqachon shakillangan, yo'q emas, aksincha kuchaytirilishi va qo'llab-quvvatlanishi kerak bo'lgan ijobiy motivatsion munosabatlarni aktualashtirish, barqaror va samaradorligi uchun qulay sharoit yaratish, salbiy motivatsion munosabatlarni yaxshi tomonga o'zgartirish sinalgan eng maqbul usullardan ekanligini guvohi bo'loshimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 17 noyabrdagi "O'zbek milliy maqom san'atini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori // Xalq so'zi. – Toshkent, 2017. – 18 noyabr.

2. T.E. Solomonova “O'zbek musiqasi tarixi”. Toshkent “O'qituvchi” 1981.
3. Tashmatova A. “Musiqiy cholg'ular muzeyi” Katalogi . T. , Fan , 2006 .
4. Zohid Haqnazarov. “Dirijyorlik haqida” O'quv qo'llanma. Toshkent, 2011.
5. Tashmatova A. Beknazarov X. “ CHolg'ushunoslik ” Toshkent , 2015 .
6. Abdurahimova F. Orkestr sinfi . Toshkent , Musiqa nashriyoti , 1. 2015 .
7. R.F.Qodirov. “Musiqa psixologiyasi” O'quv qo'llanma. Toshkent., Musiqa, 2016.
8. S.Begmatov, M.Matyoqubova “O'zbek an'anaviy cholg'ulari” O'quv qo'llanma. Toshkent .Yangi nashriyot - 2008.